

КЛАСИФІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ

CLASSIFICATION ASPECTS OF THE FACTORS OF THE BANKING CRISIS

Фурсова В.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Fursova Viktoriya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Finance,
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
named after N. Ye. Zhukovskiy

Світова фінансова криза підкреслила необхідність вивчення ролі та місця банківського сектору в сучасній економіці. Вона показала, що проблеми в банківській системі переносяться на всю економіку, скорочуючи можливості доступу до кредитів, негативно впливають на платіжне посередництво та безперебійне функціонування фінансових ринків. У статті проведено критичний аналіз основних причин, які в майбутньому призводять до проблем у банківському секторі і виникнення банківської кризи. За результатами проведеного дослідження запропоновано класифікацію факторів виникнення банківських криз, яка містить сім критеріїв. Узагальнення та систематизація теоретичних засад із цієї проблематики мають практичну цінність та сприятимуть окресленню основних шляхів формування ефективної антикризової програми як на рівні окремого банку, так і банківської системи у цілому.

Ключові слова: банк, банківська криза, класифікація, макроекономічні фактори, зовнішні чинники, специфічні фактори.

Мировой финансовый кризис подчеркнул необходимость изучения роли и места банковского сектора в современной экономике. Он показал, что проблемы в банковской системе проецируются на всю экономику, сокращая возможности доступа к кредитам, негативно влияя на проведение платежей и бесперебойное функционирование финансовых рынков. В статье проведен критический анализ основных причин, которые в будущем приводят к проблемам в банковском секторе и возникновению банковского кризиса. По результатам проведенного исследования предложена классификация факторов возникновения банковских кризисов, включающая семь критериев. Обобщение и систематизация теоретических основ по этой проблематике имеют практическую ценность и будут способствовать выделению основных этапов формирования эффективной антикризисной программы как на уровне отдельного банка, так и банковской системы в целом.

Ключевые слова: банк, банковский кризис, классификация, макроекономические факторы, внешние факторы, специфические факторы.

The global financial crisis has highlighted the issue of the role and importance of the banking sector in a modern economy. It showed that the problems in the banking system are transferred to the whole economy, by limiting access to credit resources, impacting negatively on payment mediation, the price of government debt, the value of national currency and smooth functioning of financial markets. A number of banking crises in different parts of the world, reminded the contemporary economists that the economy is too complex and comprehensive science and that is why so necessary to pay more attention for studying causes of banking crises. This article is a critical analysis of the main reasons leading to further problems in the banking sector and the occurrence of a banking crisis. Among the main factors, which lead to banking crises, most scientists consider microeconomic factors, almost always, weak internal risk analysis, management and control systems within banks, which causes an increase in asset prices and excessive concentration of bank portfolios and macroeconomic factors caused by events that do not relate to the banking system (mainly, poor macroeconomic conditions, financial and structural weaknesses). A common

disadvantage of these approaches is that most authors consider the causes of the banking crisis only from the perspective of the source of their occurrence. However, this is not enough to reveal the nature of the occurrence of banking crises. The authors discussed the advantages and disadvantages of existing approaches of modern scholars on the identification of the main cause of banking crises and proposed the classification of factors that cause banking crises, which includes 7 criteria. The following classification criteria were proposed in the article: source of origin; depth of impact; management ability; scale of impact; the level of development of the country; time effect. The generalization and systematization of the theoretical foundations on this issue have a practical value and will help to highlight the main stages in the formation of an effective anti-crisis program, both at the level of an individual bank and the banking system as a whole.

Key words: bank, banking crisis, factors, classification, macroeconomic factors, specific factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Банківський сектор сприяє вирішенню низки фінансових проблем як у населення, так і у підприємств, прискорює товарообіг, збільшує добробут вкладників, тому його надійність є базовим фактором економічного зростання країни. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання щодо своєчасного діагностування кризових явищ у банківській системі, визначення чинників, які впливають на погіршення стану банківських установ, оскільки це є ключовим елементом для формування стратегії ефективного розвитку як банківської системи, так і країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням дослідження та вивчення банківських криз присвячено велику кількість праць як вітчизняних, так і закордонних учених, а також світових фінансових організацій (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). Теоретичні засади визначення сутності кризи, причин її виникнення, шляхів подолання розглянуто у працях Б. Божинова, А. Тавасієва, В. Шпачука, О. Терещенка, О. Іваницької, О. Ларіної та ін. Для визначення детермінант виникнення банківських криз закордонні вчені, такі як Л. Левін та Ф. Валенсія, Дж. Камінські та К. Рейнхарт, Дж. Кломп, також проводили емпіричні дослідження на прикладі багатьох країн. До не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття, можливо віднести поглиблений аналіз класифікаційних ознак чинників, що впливають на виникнення банківської кризи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення та систематизація класифікаційних критеріїв чинників виникнення банківських криз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), у період із 1970 по 2017 рр. у світі було діагностовано 151 банківську кризу, 236 валютних криз та 74 суверенні кризи. Більшість досліджуваних країн зіткнулася як мінімум з однією системною банківською кризою, 26 країн пережили дві банківські кризи, та три

країни, серед яких й Україна, мали три банківські кризи [1]. За період незалежності в Україні банківські кризи спостерігалися у 1998, 2008 та 2014 рр. Остання криза, за даними МВФ, ще не є завершеною. А з початку кризи фінансові втрати становили 13,9% від ВВП, частка проблемних кредитів досягла 55,1% від загального кредитного портфеля, а кількість збанкрутілих банківських установ становила 104, або 34% від загальних активів (станом на 15.05.2019) проти 180 банків у 2014 р. [1; 2].

Досліджуючи фактори виникнення банківської кризи, слід зазначити, що це питання й досі є дискусійним серед науковців.

Так, П. Енглунд [3], Дж. Камінський та К. Рейнхарт [4] вважають, що більшість банківських криз дотримується загальної закономірності чинників і наслідків. Зазвичай банківські кризи ініціюються дерегуляційними заходами, які призводять до надто швидкої експансії кредитів. Це, своєю чергою, збільшує ціни на активи, що не підкріплені фундаментально (так звані «бульбашки»). У якийсь момент «бульбашки» лопаються, що призводить до різкого падіння цін на ринку активів (зокрема, ринку нерухомості) та розповсюдження банкрутств. Усе це супроводжується збільшенням непогашених позик, втратами від кредитування та загостренням проблем із ліквідністю в банківській системі. Як наслідок, урядам доводиться рятувати слабку банківську систему шляхом масштабної рекапіталізації та націоналізації. Але, як свідчать подальші дослідження щодо даної проблематики, думка про те, що більшість банківських криз має однакові фактори виникнення, є вузькою.

Д.Т. Левелін [5] також вважає, що більшість країн має декілька загальних чинників виникнення банківської кризи: 1) волатильність макроекономічних процесів; 2) наявність структурних проблем в економіці та фінансовій системі; 3) неефективні системи управління і контролю внутрішніх банківських ризиків; 4) непрозорі структури та моральний ризик у фінансовій системі; 5) неефективне регулювання; 6) слабкий моніторинг та нагляд із боку офіційних органів; 7) відсутність ефективної ринкової дисципліни в банках; 8) необґрунтовані механізми корпоративного управління банками та їхніми клієнтами. Причини таких криз складні та зосереджені на

одиничних факторах (наприклад, нестабільність макроекономіки, слабке регулювання тощо). Незважаючи на те що макростабільність часто вважають головною причиною виникнення банківської кризи, вони зазвичай виникають через те, що нестабільність в економіці виявляє наявні слабкі боки в банківській системі. Автор наголошує також на тому, що кожна країна має й специфічні фактори виникнення банківської кризи. Але, на жаль, жодного прикладу специфічних факторів автор наводить.

Свою чергою, Дж. Кломп [6] за допомогою емпіричного дослідження 110 країн у період із 1970 по 2007 р., які мали банківську кризу, дійшов висновку, що головними чинниками банківської кризи є високі темпи зростання кредитування, падіння ВВП та висока реальна відсоткова ставка. Також значно збільшує ймовірність банківської кризи розвиток глобалізаційних процесів та співвідношення між грошовою масою (M2) та валютними резервами в країні. Суттєвою перевагою цього дослідження є те, що автор також вважає, що вплив детермінант відрізняється між системною та несистемною кризами та рівнем економічного розвитку, тобто не всі країни мають однакові чинники виникнення банківської кризи. Так, банківські кризи в країнах, що розвиваються, та в країнах із перехідною економікою значною мірою спричинені низькою інституційною якістю та низьким рівнем фінансового регулювання. Це означає, що у цих країнах банківські кризи зумовлені неефективною урядовою політикою, яка може призвести до корупції, неефективної бюрократії та неадекватного регулювання.

М. Квінтін та М. Тейлор [7] виділяють дві категорії банківських криз, які спричинені різними чинниками. Перша група – це банківські кризи, які спричинені мікроекономічними факторами, а саме поганим банківським менеджментом, що спричиняє зростання цін на активи та надмірну концентрацію портфелів банків. Друга категорія банківських криз зумовлена макроекономічними чинниками, які спричинені подіями, що не стосуються банківської системи (наприклад, погані макроекономічні економічні умови). Недоліком цього підходу є те, що автори концентрують увагу лише на одному класифікаційному критерію, а саме на джерелі виникнення банківської кризи.

Схожу думку має й О.І. Береславська [8], яка поділяє чинники банківських криз на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників автор відносить: дерегуляційні і лібералізаційні процеси міжнародного руху капіталу в умовах глобалізації; стрімкі темпи збільшення обсягів фінансових операцій у світовому масштабі. Відтік капіталу має особливо руйнівний вплив на банківські системи в країнах із трансформаційною та перехідною економіками. Внутрішніми причинами є макроекономічна нестабільність у країні, яка зумовлена надмірною відкритістю

економіки, нестійким валютним курсом, високими відсотковими ставками, інфляцією, агресивною кредитною політикою, низькою ефективністю управління банківськими ризиками та відсутністю системи внутрішнього контролю. Але зазвичай до внутрішніх чинників відносять ті, які залежать від керівництва об'єкта дослідження, тому доцільним було б залишити у цій групі тільки такі чинники, як агресивна кредитна політика, слабкий ризик-менеджмент у банку та відсутність механізму внутрішнього контролю.

А. Тавасієв [9] також виокремлює дві групи факторів виникнення банківської кризи:

1) безпосередні (поверхневі), тобто фактори, які роблять кризу реальним фактом, але водночас потребують пояснення більш глибокими явищами та процесами;

2) глибинні причини, які, своєю чергою, поділяються на внутрішні та зовнішні.

Серед найважливіших зовнішніх причин банківської кризи автор виділяє: макроекономічні дисбаланси; неефективну макроекономічну політику з боку влади; фінансову нестабільність у країні; неефективне регулювання діяльності фінансово-кредитних організацій; неефективну політику з боку реального сектору по відношенню до національного банківського сектору (розміщення капіталів у зарубіжних банках); низький рівень довіри населення до фінансової та банківської систем. На жаль, види внутрішніх факторів автор не розглядає.

В. Шпачук [10] за ознакою управлінського впливу поділяє причини виникнення системної банківської кризи на три групи:

- макроекономічні (глобалізація фінансових процесів, неефективна макроекономічна політика уряду, зростання бюджетного дефіциту, інфляції, відтік капіталу, високий рівень доларизації);

- регулятивні (недоліки в нормативно-правовій базі, застарілі форми нагляду, неадекватні та/або невчасні заходи впливу);

- управлінські (недоліки та прорахунки у стратегічному та оперативному управлінні банку, неефективний ризик-менеджмент та відсутність якісного внутрішнього контролю).

Недоліком запропонованої класифікації є те, що дослідник не враховує чинники банківської кризи, які не піддаються управлінню (наприклад, форс-мажорні фактори, війни та ін.).

Б. Божинов [11] пропонує класифікувати чинники виникнення банківських криз на чотири групи:

- міжнародні макроекономічні чинники (глобальні дисбаланси у світовій економіці, коливання потоків капіталу на міжнародному просторі);

- національні макроекономічні чинники (недоліки та структурні проблеми в економіці, волатильність національної валюти, високий рівень зовнішнього боргу та бюджетного дефіциту, недосконала фіскальна політика, прогалини у

національному законодавстві, значне втручання держави в економіку, політична нестабільність);

- стан банківського сектору (місце та роль центрального банку, банківський нагляд та грошово-кредитна політика, структура фінансового сектору, рівень розвитку фінансових інновацій, рівень ризиків, пов'язаних із сек'юритизацією);

- внутрішні чинники, які виникають в окремих банках (проблеми з ліквідністю, посилення конкуренції, неефективний ризик-менеджмент у банку, збільшення випадків шахрайства в банківському секторі).

Особливістю даного підходу є те, що автор виділяє окремо чинники, які пов'язані зі станом банківського сектору, що дає змогу формувати антикризові стратегії на різних рівнях.

Розглядаючи специфічні особливості виникнення банківської кризи в Україні в 2014–2015 рр., З. Руденко поділяє причини на [12]:

1) політичні (протистояння між політичними силами, які займають різні гілки влади, під час

розроблення та прийняття стратегічно важливих рішень щодо розвитку країни; анексія Криму, воєнні дії на сході держави; призначення керівників органів виконавчої влади, державних установ тільки зі згоди правлячих політичних сил; невизначеність у міжнародній політиці; вплив на законодавчу базу з боку влади);

2) економічні (спекуляції на валютному ринку та девальвація гривні; зростання державного боргу та дефіциту бюджету; скорочення міжнародних резервів НБУ; від'ємне сальдо торговельного балансу);

3) соціальні (знищення середнього класу в суспільстві, наростання соціальної напруги; задоволення інтересів влади, а не населення). Необхідно відзначити, що в результаті воєнних дій на Сході та анексії Криму Україна втратила частку банківських активів та клієнтів.

Загальним недоліком зазначених підходів є те, що більшість авторів розглядає чинники виникнення банківської кризи лише з погляду

Таблиця 1

Класифікація чинників виникнення банківських криз

Класифікаційний критерій	Чинники
Джерело виникнення	- зовнішні (макроекономічні чинники, такі як глобалізація фінансових процесів, макроекономічна нестабільність у світі та/або на національному ринку; зростання бюджетного дефіциту, інфляції, відтік капіталу, недоліки в нормативно-правовій базі, політичні фактори, зміни в податковому законодавстві, грошово-кредитній політиці центрального банку); - внутрішні (мікроекономічні чинники, такі як поганий банківський менеджмент, шахрайства, проблеми з ліквідністю, ризикована кредитна політика, відсутність якісного внутрішнього контролю та ін.)
Глибина впливу	- поверхневі – є так званою «останньою краплею» та провокують настання кризи у якійсь момент, але зумовлені більш фундаментальними чинниками; - глибинні причини – являють собою фундаментальні чинники, які можуть не проявлятися протягом тривалого часу
Можливість управління	- некеровані чинники (форс-мажорні умови обставини, стихійні лиха, техногенні та природні катаклізми); - керовані або частково керовані чинники на рівні світового суспільства (лібералізація ринків, відтік міжнародного капіталу, впровадження економічних санкцій, торгові та валютні війни, збільшення мита на товари і ін.); - регулятивні чинники – є керованими з боку держави та центрального банку; - управлінські – є керованими на рівні окремої банківської установи
Характер впливу	- загальні, притаманні більшості країн; - специфічні, притаманні окремим країнам
Масштаб впливу	- чинники, які провокують виникнення системної кризи, тобто банківської системи у цілому або банківських систем деяких країн; - чинники, які сприяють виникненню несистемної кризи, тобто на рівні окремого банку
Рівень розвитку країни	- чинники, які притаманні розвинутих країнам (наприклад, макроекономічні чинники, неефективний ризик-менеджмент у банку); - чинники, притаманні країнам із перехідною економікою та країнам, які розвиваються (наприклад, низька інституційна якість, низький рівень фінансового регулювання, політичні чинники)
Часовий ефект	- негативні чинники та проблеми, накопичені впродовж тривалого часу (структурні дисбаланси в економіці, тривале неефективне управління банківською установою або банківською системою, низька якість контролю); - чинники, які виникли раптово (політичні та воєнні конфлікти, катастрофи, форс-мажорні обставини та ін.)

Джерело: авторська розробка

джерела їх виникнення. Але для визначення видів банківських криз потребують уваги й інші ознаки виникнення їх чинників. Тому, резюмуючи вищевикладене, класифікуємо чинники виникнення банківської кризи за декількома критеріями (табл. 1).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, критичний аналіз підходів до визначення чинників виникнення банківських криз зумовив формування авторського під-

ходу до систематизації їхніх видів. Запропонована класифікація чинників виникнення банківських криз має сім ознак, що є базисом для подальших досліджень щодо визначення видів банківських криз. Також завдяки систематизації факторів виникнення банківських криз регулятивні органи як на рівні країни, так і на рівні банку мають можливість уникнути загроз та підвищити ефективність функціонування як банківської системи у цілому, так і окремого банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Laeven L., Valencia F. Systemic Banking Crises Revisited. IMF Working Paper. *International Monetary Fund*. September 2018. 48 p.
2. Офіційний сайт Національного банку України. Зрозуміти та відпустити: Причини і результати «великого банківського очищення». URL : <http://badbanks.bank.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2019).
3. Englund, P. The Swedish banking crisis: Roots and consequences. *Oxford Review of Economic Policy*. 1999. № 15(3). P. 80–97.
4. Kaminsky G., Reinhart C. The twin crises: The causes of banking and balance-of-payment problems. *American Economic Review*. 1999. № 89(3). P. 473–500.
5. Llewellyn D.T. An analysis of the causes of recent banking crises. *The European Journal of Finance*. 2002. № 8(2). P. 152–175. DOI : 10.1080/13518470110071182 .
6. Klomp J. Causes of banking crises revisited. *The North American Journal of Economics and Finance*. 2010. № 21(1). P. 72–87. DOI : 10.1016/j.najef.2009.11.005 /.
7. Quintyn M., Taylor M. Managing systemic banking crises. IMF Occasion Paper 224. Washington, DC, 2003.
8. Береславська О.І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). Серія «Фінанси, грошовий обіг і кредит»*. 2013. № 3(62). С. 78–84.
9. Тавасієв А.М. Антикризисное управление кредитными организациями. Москва : Юнити-Дана, 2006. 480 с.
10. Шпачук В.В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 7. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155> (дата звернення: 08.08.2019).
11. Vojinovic V. Causes of banking crises in modern world. URL : https://mpra.ub.uni-muenchen.de/56034/1/Mpra_paper_56034.pdf (дата звернення: 28.08.2019).
12. Руденко З.М. Фінансова криза в Україні 2014–2015 років: причини та інструменти регулювання. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Серія «Економічні проблеми макроекономічного та регіонального рівнів»*. 2015. № 25.7. С. 216–221.

REFERENCES:

1. Laeven L., Valencia F. (2018). *Systemic Banking Crises Revisited*. IMF Working Paper. International Monetary Fund. September 2018. 48 p.
2. Ofitsijnyj sajт Nacionalnogo banku Ukrajinj. *Zrozumity ta vidpustyty: Prychyny i rezultaty «velykoho bankivskoho ochyshchennja»*. [Understand and Let Go: The Causes and Results of the Great Bank Cleanup] Available at: <http://badbanks.bank.gov.ua> (accessed 21august 2019).
3. Englund P. (1999) *The Swedish banking crisis: Roots and consequences*. Oxford Review of Economic Policy. № 15(3). pp. 80–97.
4. Kaminsky G., Reinhart C. (1999) *The twin crises: The causes of banking and balance-of-payment problems*. American Economic Review. № 89(3), 473–500.
5. Llewellyn D. T. (2002). *An analysis of the causes of recent banking crises*. The European Journal of Finance. № 8(2). pp. 152 –175. doi:10.1080/13518470110071182.
6. Klomp J. (2010). *Causes of banking crises revisited*. The North American Journal of Economics and Finance. № 21(1). pp. 72–87. doi:10.1016/j.najef.2009.11.005.
7. Quintyn M., Taylor, M. (2003). *Managing systemic banking crises*. IMF Occasion Paper 224. Washington, DC.
8. Bereslavskaja O. I. (2013). Suchasni bankivski kryzy: prychny ta ymovirnist povtorennja [Current banking crises: causes and likelihood of recurrence]. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law). Finance, Money and Credit*. Series. № 3 (62). pp. 78–84.
9. Tavasiev A.M. (2006). Antikrizisnoe upravlenie kreditnymi organizatsiyami. [Crisis management of credit institutions]. Moscow: Unity-Dana Publishing House. (in Russian).
10. Shpachuk V.V. *Kryza banku ta bankivskoj systemy: osnovni ponjattja, sub'jekty derzhavnogho upravlinnja*. [The crisis of the bank and the banking system: the main concepts, subjects of public administration]. *Derzhavne*

upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok. [Public Administration: Improvement and Development] 2010. № 7. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155> (accessed 08 august 2019).

11. Bojinov B. Causes of banking crises in modern world. Available at: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/56034/1/MPra_paper_56034.pdf (accessed 28 august 2019).

12. Rudenko Z. M. (2015). Finansova kryza v Ukraini 2014–2015 rokiv: prychny ta instrumenty rehuliuвання. [Financial crisis in Ukraine 2014–2015: reasons and instruments of regulation]. *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine. Series «Economic Problems of Macroeconomic and Regional Levels»*. №. 25.7. pp. 216–221.